

М. А. Терелааспірант кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізького національного університету

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ЦИФРОВА ДЕРЖАВА» В СУЧАСНОМУ РОЗУМІННІ

Дану статтю присвячено дослідженню поняття «цифрова держава» в контексті формування нових взаємозв'язків між державою та суспільством, громадянам у процесі формування та становлення цифровізації в Україні. Особливу увагу присвячено складовим поняття «цифрова держава», її впливу на гарантування дотримання прав, свобод та інтересів приватних осіб. З'ясовано, що на сьогодні відсутній достатній обсяг наукових джерел, які б визначали обсяг дефініції «цифрова держава», що дає підстави вважати дану роботу актуальною та необхідною в межах науки адміністративного права та дослідження державної цифрової політики держави.

З'ясовано, що вихідним для поняття цифрової держави був процес інформатизації, нормативний підхід до якого було розширено за рахунок категорій електронного урядування та електронної демократії, які стали базовими в розрізі формування всієї системи інформатизації та цифровізації, поклали початок формуванню нових інститутів правовідносин між державою та громадянином та справили значний вплив на формування системного наповнення поняття «цифрова держава». Визначено, що держава реалізує напрями свого вдосконалення у частині цифровізації через створення нормативного механізму впровадження цифрових ініціатив.

Зроблено висновок, що на сьогодні поняття цифрової держави найповніше розкривається через нормативне визначення його складових, ключовими серед яких є електронна демократія, електронний уряд, електронне врядування, цифровізація в технічному та технологічному аспектах. Україна на сьогодні знаходиться на етапі нових змін до організації формування взаємозв'язку між владою та громадянами, саме тому при реалізації завдань цифрової держави вкрай важливим є врахування та дотримання основних принципів охорони та захисту прав приватних суб'єктів з метою недопущення їх порушення у процесі трансформації зовнішньої форми організації правовідносин.

Ключові слова: цифрова держава, електронне урядування, цифровізація, цифровий уряд, електронна демократія.

Вступ. В епоху цифровізації всі учасники правовідносин зазнають впливу з огляду на невідворотний характер змін правового статусу, характеру правовідносин та форми взаємодії самих учасників. Цифровий розвиток та цифровізація надійно закріпилися у межах порядку денного діяльності міжнародних інституцій, організацій, що свідчить про вагомий та суттєвий вплив даних процесів на функціонування держави.

Поняття цифрової держави та цифровізації тісно пов'язані, як засобу впливу та об'єкту впливу. Цифрова держава можлива лише в умовах цифровізації та глобалізації, тому запропонована робота міститиме аналіз також таких категорій, як «глобалізація» та «цифровізація». Цифрова держава також не може існувати без

електронного урядування, яке є об'єктивізованим вираженням процесів цифровізації. Тому проведення теоретичного аналізу зазначених категорій у розрізі існування сучасної цифрової держави є необхідним та витребуваним з метою розробки подальших векторів розвитку державної політики України в зазначених напрямках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що запропонований предмет дослідження тісно пов'язаний з функціонуванням публічної влади, державним управлінням та адмініструванням, діяльністю суб'єктів владних повноважень особливо в частині формування державної політики. Тому варто відзначити наукові результати досліджень таких учених, як О. Бисага, О. Романчук, Ю. Берч, В. Нечипорук, В. Чечерський, І. Погребняк, М. Міхровська,

О. Батанов, О. Баранов, Н. Бортник, С. Петько, О. Архипська, С. Дзюба, А. Єфанов, І. Печеранський та інші.

Проте, вважаємо за необхідне провести науково-теоретичний аналіз категорії «цифрова держава» з огляду на впровадження нових інструментів інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному правовому просторі України.

Метою статті є аналіз теоретичних підходів до визначення поняття «цифрова держава» у логічному зв'язку останнього з такими категоріями, як «електронне урядування», «цифрова політика», «цифровізація» для формування нового бачення складників цифрової держави.

Наукова новизна публікації полягає у сформованих висновках про сучасний підхід до розуміння сутності та змісту поняття «цифрова держава» з урахуванням сучасних векторів розвитку цифрового суспільства та цифрового урядування.

Методи дослідження. При підготовці даної роботи було застосовано наступні прийоми та методи наукового пізнання: метод аналізу, метод синтезу, метод індукції, структурно-логічний метод, метод порівняння, метод співставлення (загальнонаукові методи) та формально-юридичний метод, метод правового порівняння, метод документального аналізу (спеціально-юридичні методи). Сукупне застосування перелічених методів дозволило досягти поставленої у роботі мети.

Виклад основного матеріалу. Першими результатами, якими започатковано процеси розвитку цифровізації в Україні, було затвердження у 1998 році Національної програми інформатизації Законом України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 № 74/98-ВР, яким визначалась стратегія розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Національна програма інформатизації також включала: Концепцію Національної програми інформатизації; сукупність державних програм з інформатизації; галузеві програми та проекти інформатизації; регіональні програми та проекти інформатизації; програми та проекти інформатизації органів місцевого самоврядування [1].

Такі нормативні способи урегулювання використання сучасних на той час технологій свідчать про об'єктивну потребу у формуванні

нормативних засад та визначення об'єктного обсягу державної політики, яка на сьогодні з вектору інформатизації перейшла у вектор цифровізації.

У 2022 році було прийнято новий Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 01.12.2022 № 2807-ІХ, яким вже визначено поняття електронної демократії як форми суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій у демократичних процесах, що дає змогу посилити участь, ініціативність та залучення громадян до публічного життя на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, підвищити прозорість процесу прийняття рішень та підзвітність демократичних інститутів, поліпшити зворотний зв'язок суб'єктів владних повноважень на звернення громадян, сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень, та електронного урядування як форми організації державного управління, що сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-комунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [2].

Таким чином, нормативний підхід до поняття інформатизації розширено за рахунок категорій електронного урядування та електронної демократії, які стали базовими в розрізі формування всієї системи інформатизації та цифровізації, поклали початок формуванню нових інститутів правовідносин між державою та громадянином та справили значний вплив на формування системного наповнення поняття «цифрова держава».

Крім того, законом № 2807-ІХ визначено поняття інформатизації як сукупності взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, технологічних та виробничих процесів, спрямованих на створення умов для забезпечення розвитку інформаційного суспільства та впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій [2].

Зважаючи на такий нормативний підхід, ми можемо зробити висновок про те, що інформатизація включає комплекс заходів, процесів різного цільового призначення, тому перші спроби

нормативно ввести в правовий обіг основ функціонування цифрової держави потребував значної підготовки та формування нової технічної, нормативної, суб'єктної та ресурсної інфраструктури.

Ще одним з важливих документів, які визначають основні ознаки цифрової держави, є Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1467-р.

Важливими є визначені підходи до реалізації Стратегії – централізація ІТ-ресурсів та ІТ-функцій Мінфіну і центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів, з пріоритетним використанням хмарних технологій, створенням єдиного сховища даних, поступовим переходом на новий рівень сервісно орієнтованих систем шляхом забезпечення доступності державних послуг у режимі он-лайн. Метою цієї Стратегії є побудова сучасної та ефективної системи управління інформаційними технологіями для забезпечення підтримки і подальшого цифрового розвитку ефективної та прозорої системи управління державними фінансами. Результатом реалізації цієї Стратегії повинне стати запровадження Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи управління державними фінансами, побудованої на інтероперабельності електронних інформаційних ресурсів з одночасним комплексним захистом інформації, дотриманням технологічної незалежності і забезпеченням обміну інформацією в режимі реального часу [3].

Таким чином, стратегічні плани вже почали містити чіткі кроки та можливості для формування діапазону впровадження інструментів цифрової держави. Тобто, нормативна та ідейна еволюція цифрової держави розпочалась з концепції (в теоретичному розумінні) інформатизації та дійшла до етапу реальних кроків та дій з чітким визначенням суб'єктного складу тих учасників, які безпосередньо братимуть участь у реалізації зазначеної стратегії.

Що стосується теоретичного розуміння поняття «цифрова держава» пропонуємо звернутись до деяких наукових джерел зарубіжного та вітчизняного походження.

Зокрема, на думку Г. Блінової, формування дієвої цифрової держави тісно пов'язане з про-

цесами електронного урядування та формування взаємодії державних інформаційних ресурсів та розвитку електронної інфраструктури. Дослідниця зазначає, що показником руху України до стандартів цифрової держави є також прийняття та оновлення таких Законів як «Про інформацію», «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронні довірчі послуги», «Про телекомунікації» тощо [4, с. 5].

Тобто, нормативне підґрунтя цифрової держави формувалось з початку проголошення незалежності України. Такий нормативний виклад також свідчить про комплексність поняття «цифрової держави» та його досить широке змістовне наповнення.

Інша дослідниця – М. Рошук – розглядає комплексно поняття цифрової держави через інструменти її реалізації та вважає, що така держава найповніше гарантуватиме досягнення принципів верховенства права та належного рівня захищеності та охорони прав, свобод та інтересів приватних суб'єктів [5].

Шаповалова О. В. звертає увагу на необхідних кроках досягнення цифрової зрілості нашої держави в контексті цифрового розвитку та зазначає, що серед низки проблем досягнення балансу потенціалу цифрової зрілості нашої держави та цифрової зрілості суспільства, що потребують розв'язання, гостро постала необхідність методологічного забезпечення відповідних тем освітнього процесу, які доводять важливу роль в суспільному житті України підвищення масштабів оволодіння суспільством цифровою грамотністю. Вагоме значення для підвищення цифрової зрілості нашої держави мають фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку потенціалу цифрової держави та досягненню співмірності йому цифрового потенціалу суспільства. Відсутність балансу не сприяє забезпеченню конкурентоспроможності України у світі [6, с. 30].

Зарубіжний дослідник – М. Мюллер – розглядає концепцію цифрової держави через поняття цифрового суверенітету, обсяг якого в свою чергу досить складно визначити. Учений зазначає, що проблема полягає у величезній невідповідності між суверенітетом і реаліями кіберпростору. Територіальний контроль і ексклюзивність, на які посиляється політичний суверенітет, просто не можуть бути легко застосовані до всесвітньо розширеного віртуального простору, створеного Інтернетом, оскільки

Інтернет складається з протоколів програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом, які нікому не належать і над якими не можна застосувати виключні повноваження. Цифровий суверенітет також не узгоджується з міжнародним розподілом праці та торгівлею у виробництві програмного забезпечення та інформаційних технологій, які виникли з 1990-х років. Таким чином, люди, які виступають за цифровий суверенітет (DS), принаймні закликають до припинення глобальної вільної торгівлі програмним забезпеченням, інформаційними послугами та обладнанням ІКТ на користь автаркії ІКТ; або, в гіршому випадку, вони закликають до автаркії та поділу чи фрагментації глобального Інтернету також на національні території [7, с. 2].

Що стосується практичних кроків впровадження інструментів цифрової держави, варто зазначити, що у 2024 році Україна втретє долучилася до щорічного саміту Tallinn Digital Summit та анонсувала запуск Digital State UA — платформи, яка об'єднає всі ініціативи України у сфері GovTech, IT та Tech на міжнародній арені. Міністерство цифрової трансформації України зазначило, що запуск Digital State UA — це новий етап у розвитку цифрової держави, який охоплює ключові досягнення України:

- GovTech: Екосистема Дія, яка об'єднує понад 21 мільйон користувачів, стала символом цифрового прориву. Разом із проєктами, як-от Дія.Бізнес, Дія.Освіта, Дія.City, Україна демонструє унікальний досвід у сфері держпослуг;

- IT: Український IT-сектор надзвичайно інноваційний та конкурентоспроможний, і нам є що запропонувати урядам та іншим державам. А також в Україні діють програми е-резидентство, CodeUA та Дія.City;

- Tech: Україна створює сприятливі умови для інвестицій і розробки глобальних технологічних продуктів [8].

Зазначені перспективи розвитку цифрової держави нового покоління повністю відповідають визначеним проблемам та потребам, викликам у сфері цифровізації для посилення сильних сторін України на міжнародному та національному рівнях. До таких напрямів дослідники відносять:

- сприяння формуванню цифрової сумісності між країнами світу. Створення набору глобальних правил з огляду на економічні, політичні та культурні відмінності країн. Ключовий набір правил передбачає розробку глобального документу для визначення доведених міжнародною практикою принципів та пріоритетів поширення

цифрових технологій, з метою забезпечення їх інтероперабельності, запобігання фрагментації глобального простору та утворення цифрових «островів»;

- нівелювання цифрового «розриву» у спосіб посилення цифрового розвитку для всіх. Світові лідери повинні подолати цифровий розрив між країнами, що розвиваються, та розвинутими країнами, а також між різними соціальними та расовими групами в будь-якій країні;

- створення надійних технологій для всіх. Цифрові технології мають охоплювати більше людей, знизити витрати та зменшити неефективність, особливо для малого та середнього бізнесу. Цифрові технології мають надійно впроваджуватися для всіх учасників, включаючи посилений захист конфіденційності даних, кращі системи онлайн-суперечок та алгоритми, які не дискримінують жодного з «гравців». Це вимагає розвитку державно-приватного партнерства за людиноцентричного підходу;

- створення міжнародної платформи, що матиме ціллю сприяння вирішенню негативних впливів цифрових технологій (зокрема, подолання цифрової нерівності у суспільстві з-поміж країн) та подоланню викликів у сфері безпеки та порушенні конфіденційності;

- підвищення рівня статистичних систем для адекватного та безперервного відстеження процесів впровадження цифрових технологій та їх соціально-економічних наслідків у динаміці, з кардинальним удосконаленням статистичного нагляду на мікрорівні (підприємства, домогосподарства, фізичні особи-підприємці);

- створення фонду підтримки, кошти якого мають спрямовуватися на розбудову цифрової інфраструктури та поширення технічної освіти у менш розвинутих країнах світу, зважаючи на недостатність внутрішніх інвестиційних ресурсів та з метою нівелювання/скорочення цифрового «розриву» [9].

Окремо слід зазначити, що постановою Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 56 було затверджено Засади реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку, які визначають принципи реалізації органами виконавчої влади державної політики цифрового розвитку. Також передбачено, що застосування принципів державної політики цифрового розвитку під час реалізації прав та свобод громадян забезпечується органами виконавчої влади в процесі підготовки проєктів нових нормативно-правових актів або внесення змін до нормативно-правових

актів і реалізації владних повноважень шляхом застосування цифрових технологій, а фактична реалізація державної політики цифрового розвитку ґрунтується на принципах: відкритості; прозорості; багаторазовості використання; технологічної нейтральності і портативності даних; орієнтованості на громадян; інклюзивності та доступності; безпечності та конфіденційності; багатомовності; підтримки прийняття рішень; адміністративного спрощення; збереження інформації; оцінювання ефективності та результативності [10].

Висновки. Таким чином, на сьогодні поняття цифрової держави найповніше розкривається через нормативне визначення його складових, ключовими серед яких є електронна демократія, електронний уряд, електронне врядування, цифровізація в технічному та технологічному аспектах. Україна на сьогодні знаходиться на етапі нових змін до організації формування взаємозв'язку між владою та громадянами, саме тому при реалізації завдань цифрової держави вкрай важливим є врахування та дотримання основних принципів охорони та захисту прав приватних суб'єктів з метою недопущення їх порушення у процесі трансформації зовнішньої форми організації правовідносин.

Список використаної літератури:

1. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 27-28. Ст. 181.
2. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 № 2807-ІХ. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023. № 51. Ст. 127.
3. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-p#Text>
4. Блінова Г. Становлення України як цифрової держави та удосконалення системи державних електронних інформаційних ресурсів. *Law. State. Technology*. 2021. № 2. С. 3–10. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-2-1>
5. Рошук М. В. Трансформація України в цифрову державу: інструменти реалізації. *Юридичний вісник*. 2020. №1 (54). С. 70-77. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-3-10>
6. Шаповалова О. В. Проблеми досягнення балансу цифрової зрілості держави та суспільства. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 2 (44). С. 24-32.
7. Mueller M. Digital sovereignty: What does it mean? 3. 1-4. URL: <https://www.internetgovernance.org/wp-content/uploads/Digital-sovereignty-IGF2021.pdf>
8. Digital State UA – міжнародна платформа цифрової України. *HiTech Expert* : вебсайт. URL: <https://expert.com.ua/191333-digital-state-ua-mizhnarodna-platforma-cyfrovoi-ukrainy.html> (дата звернення: 26.11.2024).
9. Маркевич К. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Цифрова трансформація бізнесу: виклики і можливості для партнерства» (9–10 вересня 2021р., м. Мелітополь). URL: <https://razumkov.org.ua/statii/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv>
10. Деякі питання цифрового розвитку : постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-p#Text>

Terela M. A. Theoretical analysis of the concept of “digital state” in a modern understanding

This article is devoted to the study of the concept of “digital state” in the context of the formation of new relationships between the state and society, citizens in the process of formation and establishment of digitalization in Ukraine. Particular attention is paid to the components of the concept of “digital state”, its impact on guaranteeing the observance of the rights, freedoms and interests of individuals. It was found that today there is no sufficient number of scientific sources that would determine the scope of the definition of “digital state”, which gives grounds to consider this work relevant and necessary within the framework of the science of administrative law and the study of the state digital policy of the state.

It was found that the starting point for the concept of a digital state was the process of informatization, the normative approach to which was expanded by the categories of electronic governance and electronic democracy, which became basic in the context of the formation of the entire system of informatization and digitalization, initiated the formation of new institutions of legal relations between the state and the citizen and had a significant impact on the formation of the systemic content of the concept of «digital state». It was determined that the state implements the directions of its improvement in terms of digitalization through the creation of a normative mechanism for the implementation of digital initiatives. It was concluded that today the concept of a digital state is most

fully revealed through the normative definition of its components, the key ones among which are electronic democracy, electronic government, electronic governance, digitalization in technical and technological aspects. Ukraine is currently at the stage of new changes in the organization of the formation of the relationship between the authorities and citizens, which is why when implementing the tasks of the digital state, it is extremely important to take into account and adhere to the basic principles of protecting and defending the rights of private entities in order to prevent their violation in the process of transforming the external form of the organization of legal relations.

Key words: digital state, e-government, digitalization, digital government, e-democracy.